

CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY, BUDAPEST
DEPARTMENT OF MEDIEVAL STUDIES

Budapest V., Nádor utca 9, 1051
Tel: (36-1) 327-3051 Fax: (36-1) 327-3055
E-mail: klanicz@ceu.hu

Opponensi vélemény

Bárány Attila „Magyarország nyugati külpolitikája (1458-1526). Angol-magyar kapcsolatok Mátyás és a Jagellók korában” című doktori munkájáról

Bárány Attila tehetséges és produktív képviselője a magyar történész szakma közép-generációjának. Munkásságának legfontosabb eredményei a politika- és diplomáciatörténet, és azon belül is a magyar-angol kapcsolatok története területéhez kapcsolódnak. Miután PhD értekezésében az 1301-1437 közötti korszakot elemezte, habilitációs dolgozatában pedig e korszak késő Árpád-kori előzményeit (1235-1301), most benyújtott doktori értekezése e témakör egy újabb fontos fejezetének, a Mátyás-kortól Mohácsig terjedő időszaknak az átfogó, módszeres megtárgyalását tűzte ki célul.

A magyar történelem e korszakával, és azon belül az ország sorsát jelentősen meghatározó külpolitika kérdéseivel már számos kiváló történész foglalkozott: Fraknói Vilmos, Szakály Ferenc, Kosáry Domokos, Kubinyi András, Perjés Géza, Barta Gábor, Kulcsár Péter, E. Kovács Péter, Tringli István, Fodor Pál, és a fiatalabb történész-generáció képviselői is sok értékes új megfigyeléssel egészítették ki ismereteinket. Bárány Attila mindezt a saját kompetenciája alapján két fontos újdonsággal egészíti ki.

Az egyik egy általános szemléleti tényező. Ahhoz, hogy megértsük, milyen helyet foglalt el Magyarország a kor Európájában, és hogy ezt a pozíciót hogyan tükrözte és befolyásolta a korban egyre jelentősebbé váló diplomáciai élet, nem elég az ország sorsát közvetlenül befolyásoló szomszédos hatalmakkal és dinasztiákkal (a Habsburgokkal, a Jagellókkal, az Oszmán Birodalommal, Velencével, a Pápasággal) alakuló kapcsolatrendszer vizsgálata. Figyelnünk kell az európai „nagypolitika” távolabbi fontos szereplőivel, az újra nagyhatalmi ambíciókkal fellépő, Valois-dinasztia uralta Franciaországgal, a világuralom felé vezető úton elinduló Spanyolországgal, és a „Rózsák háborújából” kibontakozó, a Tudor dinasztiával felemelkedő Angliával kialakuló

viszonyra is. A disszertáció fontos érdeme, hogy a kor mozgalmas történetét egy olyan keretben tárgyalja, mely az európai hatalmi egyensúly, és az azon belüli szüntelenül átalakuló, változó szövetségek, újabb és újabb konfliktusforrások értelmezését egy következetesen alkalmazott össz-európai szempontrendszer segítségével próbálja értelmezni. Ezen belül – saját szakterülete alapján – aláhúzza, hogy az angol diplomácia jóval jelentősebb, sokrétűbb szerepet játszott e korszakban, mint amit eddig a magyar kutatás nyilvántartott.

A disszertáció másik fontos újdonsága a kor külpolitikájáról, diplomáciai életéről eddig ismert – s a szerző kutatásai során alaposan feldolgozott, bőségesen felhasznált – hatalmas forrásanyagot egy sok éves, igen alapos, imponáló eredményekkel járó új forrásfeltárással tudta kiegészíteni: az angliai levéltárak kéziratos anyagának feldolgozásával, és számos ehhez kapcsolódó francia és osztrák levéltári forrás felhasználásával, melyek java része e munka révén kapcsolódott be a magyar történeti vizsgálódásokba.

A disszertáció nagy ívű, tíz fejezetre tagolt történeti áttekintést ad, mely szintetikusán egységes keretbe foglalja Bárány Attila több korábbi - magyar vagy idegen nyelven megjelent - tanulmányának illetve könyvének ide kapcsolódó mondandóját, új elemekkel egészítve ki azokat. Magyarország Mátyás korabeli megerősödött európai pozíciója, és Mátyás angol-burgundi kapcsolatai szolgáltatják a logikus kiindulópontot a könyv fő mondandójához: Magyarország ebben a korszakban jelentősebb, önálló szerepet játszott a nemzetközi szintén, mint azt a kérdés kutatói eddig tartották. II. Ulászló ambícióit jól szemlélteti a hagyományos szövetségi erővonalakat megkavaró házassága a Valois-rokon Anne de Foix-val, valamint az, hogy néhány évre menedéket ad a Tudorok veszélyes trónkövetelő ellenségének, a York-ház, a "Fehér Rózsa" egyik utolsó sarjának, Richard de la Pole-nak. A diplomáciatörténet hagyományos terepének kreatív kiszélesítése, hogy Bárány a hagyományos "primer", direkt, formalizált kapcsolatok (uralkodói házasságok, találkozók, szerződések, követjárások) mellett nagy figyelemmel van a közvetett érintkezések felkutatására: a császári udvarhoz rendelt angol követek figyelmének Magyarországra kiterjedésére, a kúriai magyar és angol követek együttműködésére, az egyházi emberek kapcsolataira, az álhírek terjesztésére, az informálódás egyéb dokumentálható formáira. Ezen túl, az egymással ütköző diplomáciai törekvések értékelésében, és különösen Anglia ezekben az évtizedekben, a háttérben betöltött fontos szerepének újraértékelésében nem téveszti szem elől az adott helyzet összetett összeurópai konfliktusrendszerében felvetődő pillanatnyi hatalmi, gazdasági érdekek, lehetségesnek tűnő törekvések hatását. Mindez ott van a bretagne-i háborúban és a cambrai-i konfliktusban megfigyelhető angol-magyar érdek-egybeesés érdekes tárgyalásában, vagy a disszertáció központi problémája (és Bárány Attila legutóbbi könyvének tárgya), a Perjés Géza által feltételezett és a szakma által jobbra visszautasított "szulejmáni ajánlat" kritikus, forrásközpontú újra vizsgálatában. Az újonnan feltárt vagy részletesebben kiaknázott források, mint

például Robert Wingfield követjelentése az 1515. évi Habsburg-Jagelló királytalálkozóról, a Thomas Wolsey kancellár által "begyűjtött" jelentésekből, dokumentumokból kirajzolódó angol segély- és "békepolitika", vagy II. Lajos király hozzá és VIII. Henrikhez írt levelei segítségével a disszertáció meggyőző képet fest az Angliához fűződő kapcsolatok fontosságáról, és újszerű értékelést ad arról, hogy milyen helyet foglalt el Magyarország, egész Mohácsig, a közös európai kapcsolatrendszerben.

Mindezeket tekintetbe véve elmondhatom: a disszertációt igen értékes, jelentős új szakmai eredményeket felmutató munkának tartom, és ennek alapján javaslom az MTA doktora cím odaítélését Bárány Attilának.

Az őszinte elismerés után most következne opponensi tisztem második feladata, a szigorú kritika. Egy megjegyzést hadd bocsássak előre: sokat töprengtem azon, vajon milyen szempont vezette a különböző bizottságokban kollégáimat, amikor engem jelöltek ki a három opponens egyikének, aki nem művelője sem a diplomáciatörténetnek, sem a politikatörténetnek, továbbá sem a tárgyalt korszaknak, sem az angol történelemnek nem szakértője (eltekintve néhány koraközépkori angol szent kultuszának vizsgálatától). Csak arra tudok gondolni, hogy esetleg be akarták vonni a disszertációról és a Mátyás, valamint a Jagelló kor külpolitikájáról folytatott diskurzusba más, a diplomáciatörténettől meglehetősen idegen területek - például a kultúrtörténet, vallástörténet vagy a történeti antropológia szempontjait. Ennek a feltételezésnek a jegyében, a "kívülálló" pozíciójából fogalmazok meg tehát néhány hiányérzetet.

Bárány Attila a téziseiben egy helyütt megemlíti, hogy szólnia kell arról, kit tekintsen a külpolitika „művelőinek” – az uralkodókat, egy-egy nagy hatalmú kancellárt (mint Thomas Wolsey, Bakócz Tamás vagy Szatmári György), esetleg egy világi nagyurat (mint Szapolyai János). Ugyanitt arra az álláspontra jut, hogy „annak áttekintése, hogy egy-egy pillanatban ki fémjelezte az ország külpolitikai álláspontját, meghaladná a dolgozat kereteit,” s ezért arra próbál építeni, hogy a külhoni követek számára ki volt az „ország”. Erre azt mondanám, kár, hogy e kérdéskör kívül rekedt a vizsgálódás körén, s hogy e szempont alaposabb mérlegelése a hosszú elemzés számtalan példája során nem is tér vissza. A leírásokban az egyes politikai lépések automatikusan a főszereplők – Mátyás, Merész Károly, Miksa, VII. Henrik, VIII. Henrik, vagy esetleg Wolsey és Bakócz taktikai megfontolásaira, „önállóságára”, „hajlandóságaira”, „terveire”, „éleslátására” vezetődnek vissza, minthogyha a nagypolitika elsősorban abból állna, hogy ezek a főszereplők folytatják bonyolult sakkjátszmájukat Európa tértképén. Bárány Attila elemzése természetesen nem téveszti szem elől a főszereplők mögött álló intézményeket, az, őket informáló, tanácsokkal ellátó követeket, egyházi és világi embereket sem. Épp innen fakad hiányérzetem: forrásai lehetővé tették volna, hogy módszeresen foglalkozzon azzal, amit Norbert Elias a *Höfische Gesellschaft* című klasszikusában

XIV. Lajos kapcsán „király-mechanizmus”-ként jellemzett, vagyis mindazokkal az intézményes kényszerekkel, amelyek egy-egy uralkodó személyes döntéseinek irányt adtak és határt szabtak. Ami pedig e főszereplők személyes tulajdonságait, jellemvonásait, a forrásokban feltáruló érzelmes megnyilvánulásait, indulatkitöréseit illeti, e tényezők érdekességét és jelentőségét korántsem kívánom lebecsülni, épp ellenkezőleg: úgy gondolom, külön elemzést érdemelnének: a róluk alkotott kép – tanácsadók, ceremóniamesterek, művészek segítségével történő – alakításának ("self-fashioning" – Stephen Greenblatt; "presentation of self" - Peter Burke) vizsgálatát, vagy a kor érzelemvilágának a napjainkban divatos "history of emotions", egyféle történeti pszichológia szemszögéből történő boncolgatását, tehát egy olyasféle mérlegelést, amit a francia *Annales* kör mentalitástörténete próbált először szorgalmazni. Ebből a megközelítésből lehetne részletesebben értelmezni (akár Johan Huizingáig visszanyúlva), Merész Károly meggondolatlan ambícióit (65-66. old.) vagy I. Ferdinánd kasztíliai neveltetésére visszavezetett „törökellenes eltökéltségét” (375-376. old.).

Az uralkodói udvarokból irányított diplomáciai érintkezések egy fontos tényezője, mely keretet és megnyilvánulási formát adott a hatalom reprezentációjának, az udvari ceremóniák, zarándoklatok, lakomák, lovagi tornák, processzusok világa több helyen is megjelenik a disszertációban. Ezek leírásához Bárány Attila forrásai (pl. az 1474-es canterbury-i lovagi tornáról szóló beszámoló – 57. old., vagy Robert Wingfield színes leírása az 1515. évi király-találkozóról – 252-4 old.) kitűnő anyagot adnak – kár, hogy elmaradt ezek részletesebb elemzése. Mindennek ugyanúgy megvan a maga önálló szakirodalma, mint a hadtörténetnek vagy a politikatörténetnek (pl. Sidney Anglo Tudor udvari ünnepekről írt monográfiája, vagy Miksa császár udvari reprezentációjáról a „Történelem-Kép” c. kiállítás anyaga, pl. Endrődi Gábor tanulmánya, vagy a királyi bevonulásokról, temetésekről Ernst Kantorowicz nyomán kialakuló kutatások, pl. Ralph Giesey, Lawrence Briant, Elisabeth Brown munkái). És született a közelmúltban a politikai, udvari rítusok, szertartások leegyszerűsítő, mechanikus történetírói elemzéséről megfontolandó kritika is) Philippe Buc - *The Dangers of Ritual* c. könyve). A modern politika- és diplomáciatörténetnek érdemes támaszkodni arra, hogy ezek a szertartások milyen információkkal egészítik ki az írásos forrásokból kibontakozó képet, s ezeket az utalásokat egy kritikai vizsgálódás tárgyává tenni.

Végül a vallástörténettel kapcsolatos problémákról mondanék néhány szót. A disszertáción végighúzódnak a kor nemzetközi diplomáciájának egyik legfontosabb témája, a török ellen indítandó, a keresztény uralkodók nemzetközi összefogására épülő keresztesháború kérdése, a *defensor fidei* szerep különböző értelmezése és felhasználása. Bárány Attila jogosan érvel amellett, hogy ez a célkitűzés a kor uralkodói számára több volt egyszerű hatalmi játszmánál, meggyőzően tudja bemutatni, hogy milyen szerepet játszott a vallásos világkép pl. az obszerváns ferencesek befolyása alatt álló VII. Henrik megnyilvánulásaiban (123. old.), vagy a Kasztíliában nevelkedett Ferdinánd

életében (375. old.). A kor nagy vallási konfliktusa, a reformáció is szóba kerül a disszertációban, de csak érintőlegesen: Hieronimus Balbus és Werbőczy is ott vannak magyar követként a híres worms-i birodalmi gyűlésen 1521-ben, és lehet, hogy Luther ottani, sokakat felkavaró fellépése is szerepet játszott abban, hogy a törökellenes segély kérdéséről elterelődött a figyelem (294. old.). Luther nevét említi Bárány a VIII. Henrik által neki címzett vitairat kapcsán (334. old.), és hallunk arról, hogy a pápai legátusi tisztje mellett az angol udvarnak is információt küldő Lorenzo Campeggio hogyan harcolt ez ellen az "eretnekség" ellen (471-472. old.). Talán érdemes lett volna több figyelmet szentelni e kérdésnek, hiszen a lutheri tanokhoz, a reformációhoz való viszony igen hamar központi harci kérdés lett mind a magyar, mind az angol királyi udvarban.

Mindezen történeti problémák hangsúlyosabb bevonása ebbe a nagyívű diplomáciatörténeti szintézisbe érzésem szerint számos további értékes megfigyeléssel gazdagíthatja a disszertációból remélhetőleg hamarosan megszülető könyvet. Ugyanakkor belátom, nem lenne helyes e hiányokat számon kérni a disszertáció értékelésekor -- e vallás- és kultúrtörténeti témák nem tartoztak szorosan a vizsgálni kívánt témakörhöz, a disszertáció saját választott területe önmagában is igen hatalmas, és az ahhoz kapcsolódó forrásfeltárás és feldolgozás, mint korábban említettem, igen alapos és értékes.

Megismétlem tehát bírálatom lényegét: a disszertációt igen értékes, jelentős új szakmai eredményeket felmutató munkának tartom, és ennek alapján javaslom az MTA doktora cím odaítélését.

Budapest, 2015. április 18.

Klaniczay Gábor
Az MTA doktora
Egyetemi tanár – CE, ELTE